

The Atilii in Asseria

Bekavac, Silvia; Glavaš, Ivo

Source / Izvornik: **Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 2011, 28, 123 - 132**

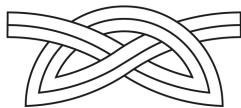
Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:626631>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

ATILIJU U ASERIJI

THE ATILII IN ASSERIA

Izvorni znanstveni rad
Antička arheologija

Original scientific paper
Roman archaeology

UDK/UDC 929.52Atilius
930.271(398)

Primljeno/Received: 23. 03. 2011.

Prihvaćeno/Accepted: 17. 08. 2011.

SILVIA BEKAVAC
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR-22300 Zadar
silviabekavac@gmail.com

IVO GLAVAŠ
Konzervatorski odjel u Šibeniku
Ministarstvo kulture
Stube Jurja Čulinovića 1/3
HR-22000 Šibenik
ivo.glavas@min-kulture.hr

U ovom radu proučava se rasprostranjenost porodice Atilija na aserijatskom teritoriju. Rasprava se temelji na novootkrivenom natpisu iz Aserije, koji se prvi put objavljuje u ovom radu. Riječ je o nadgrobnom spomeniku Seksta Atilija Rufa, koji se dovodi u vezu sa Sekstom Atilijom, veteranom VII. legije, zabilježenim na jaderskom natpisu iz prve polovine prvog stoljeća. Povezivanjem ova dva natpisa, dolazi se do relevantnih podataka o širenju Atilija s jaderskog na aserijatski teritorij, čime se ujedno potvrđuje i postojanje ove obitelji u društvenoj strukturi Aserije. Najistaknutija osoba ove porodice bio je Publije Atilije Ebutijan, kojem stanovništvo Aserije kao svom patronu podiže spomenik te ga se ovim radom po porijeklu dovodi u izravnu vezu s razmatranim područjem. Budući da je on postigao i najvišu vitešku dužnost kao pretorijanski prefekt, uočava se i gospodarski uspon porodice Atilija, te njen razvoj kroz 1. i 2. stoljeće.

Ključne riječi: Asseria, Sextus Atilius, Sextus Atilius Rufus, Publius Atilius Aebutianus, Atilii

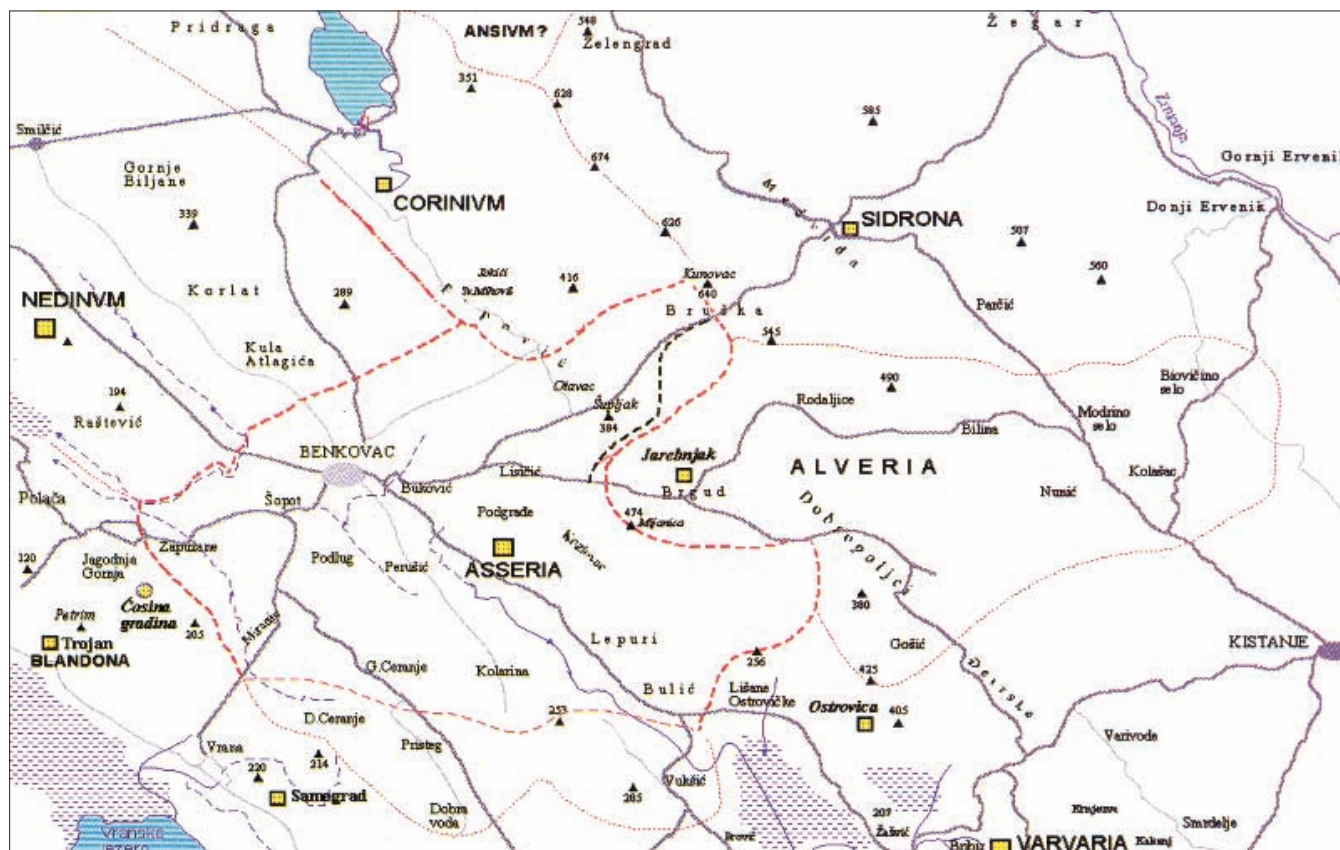
This paper studies the distribution of the Atilii family on the territory of Asseria. The discussion is based on a newly discovered inscription from Asseria, first published in this paper. It is a sepulchral monument dedicated to Sextus Atilius Rufus, associated with Sextus Atilius, a veteran of the Seventh Roman Legion, mentioned on an Iader inscription from the first half of the first century AD. By associating the two inscriptions we obtain relevant information on the expansion of the Atilii family from Iader into Asserian territory, confirming the existence of the family in Asseria's social structure. The most prominent person from the family was Publius Atilius Aebutianus, to whom the citizens of Asseria erected a monument. Therefore, in this paper his origins are directly associated with the analysed territory. As he also achieved the highest equestrian rank as a praetorian prefect, the economic rise of the Atilii family and its development in the 1st and 2nd centuries are studied.

Key words: Asseria, Sextus Atilius, Sextus Atilius Rufus, Publius Atilius Aebutianus, the Atilii

Aserija, ubicirana na gradini Podgrađe blizu Benkovca, autohtona je zajednica liburnskih Aserijata (sl. 1). Dolaskom rimske vlasti započinje proces romanizacije njenog stanovništva te konstituiranja u municipalnu zajednicu. Većina autora priklanja se tezi da je Aserija uzdignuta na rang municipija tek za cara Klaudija (Alföldy 1965: 69, 84; Wilkes 1969: 214; Glavičić 2002: 527; Liebl, Wilberg 2006: 206). Svoje pretpostavke temelje na osnovu upisa njenih građana u tribus *Claudia*. Različito od većine, Medini smatra da Aserija postiže municipalitet već za Augusta ili Tiberija, zbog toga što je veći dio pučanstva stekao civitet u vrijeme prvih careva julijevske dinastije (Medini 1974: 41). Na temelju natpisa *L(ucius) Caninius T(iti) f(ilius) Cl(udia) Fronto Ilvir flamen divi Claudii Ilvir quinq(uennalis)* iz Aserije (ILJug 1986: 2833), znamo da je ona najkasnije u doba Klaudija zasigurno bila municipij, no nemamo konkretnih dokaza o tome je li ranije bila uzdignuta na taj rang.

Kroz 1. i 2. stoljeće značajan je brz gospodarski razvoj

Asseria, the position of which has been identified on the Podgrađe hill fort near Benkovac, was an autochthonous community of Liburnian Asseriatas (Fig. 1). With the emergence of Roman power, the process of romanising its population and establishing a municipal community commenced. Most authors adhere to the thesis that Asseria was raised to the level of a *municipium* as late as the reign of the Emperor Claudius (Alföldy 1965: 69, 84; Wilkes 1969: 214; Glavičić 2002: 527; Liebl, Wilberg 2006: 206). Their assumptions are based on the enrolment of its citizens in the *tribus Claudia*. Opposing the majority view, Medini believes that Asseria had already achieved municipality status during the reign of either Augustus or Tiberius, since the majority of the population had gained their *civitates* during the reigns of the first emperors of the Julian dynasty (Medini 1974: 41). On the basis of the inscription *L(ucius) Caninius T(iti) f(ilius) Cl(udia) Fronto Ilvir flamen divi Claudii Ilvir quinq(uennalis)* from Asseria (ILJug 1986: 2833), we know that during the

Sl. 1 Teritorij Aserije (prema Čače 2003: 32; kartu doradio I. G.)
 Fig. 1 Territory of Asseria (according to Čače 2003: 32; map modified by I. G.)

ovog municipija, koji je mogao zahvaliti dobrom prometnom položaju i prirodnom bogatstvu plodnih Ravnih kotara, te je kao takav ostavio značajan broj arheoloških spomenika (Miletić 2003: 409–416; Kurilić 2006: 8). Među tim spomenicima od velike važnosti su i epigrafički natpisi koji su sačuvali imena istaknutih aserijatskih obitelji, ali i doseljenih italskih porodica čiji predstavnici na ovo područje zbog različitih trgovačko-gospodarskih razloga doseljavaju iz Jadera (Wilkes 1969: 215; Medini 1974: 48–53). Jedna od takvih vrlo vjerojatno je bila i porodica Atilija, koju uslijed nedostatka dovoljnog broja dokaza do sada nije bilo moguće sa sigurnošću uvrstiti u sastav društvene strukture Aserije. Na temelju jedinog do tada poznatog nalaza iz Aserije sa spomenom osobe gentilnog imena *Atilius* (ILJug 1986: 2830), Atilija Ebutijana o kome će se raspravljati kasnije u radu, neki autori zaključuju da je riječ o pripadniku aserijatske obitelji Atilija (Wilkes 1969: 329; Glavičić 2002: 527–528). Kurilić, uzimajući u obzir i nalaz s imenom Gaja Atilija Maceda (CIL III, 9902) pronađenog između Dobropoljaca i Nunića, koji ne spada pod teritorij Aserije već Alverije (Čače 2003: 32), navodi da je riječ o strancu, te da Atiliji nisu poznati u Aseriji (Kurilić 2006: 49–51).

Kako bismo mogli pratiti tragove razvoja ove porodice i njene veze s Aserijom, potrebno se osvrnuti na već poznati natpis iz Jadera (CIL III, 2913):

Sex(tus) Atilius / Sex(ti) f(ilius) Pap(iria) / veter(anus) leg(ionis) VII / domo Ticino / hic situs est / testamento / fieri

reign of Claudius at the latest it was already a *municipium*, but we have no proof whatsoever of whether it had been raised to this level earlier.

The 1st and 2nd centuries were characterised by the rapid economic development of this *municipium* owing to its favourable geographic location and the natural wealth of the arable region of Ravni Kotari. As a result, a significant number of archaeological monuments have remained (Miletić 2003: 409–416; Kurilić 2006: 8). These include very important epigraphic inscriptions that preserve the names of prominent Asserian families, but also those of newcomer Italic families whose members moved from Jader for various reasons connected with trade and the economy (Wilkes 1969: 215; Medini 1974: 48–53). One of them was probably the Atilii family. However, due to a lack of sufficient documentation, they could not with certainty be classified as part of Asseria's social structure. On the basis of the only previously known find from Asseria in which a person with the *nomen gentilicium Atilius* is mentioned (ILJug 1986: 2830), the Atilius Aebutianus who is discussed later in this paper, some authors conclude that he was a member of the Atilii family from Asseria (Wilkes 1969: 329; Glavičić 2002: 527–528). However, taking into consideration a find with the name of Gaius Atilius Macedo (CIL III, 9902), unearthed between Dobropoljci and Nunić, which did not belong to the territory of Asseria but to Alveria (Čače 2003: 32). Kurilić states that he was a foreigner, and that the Atilii were not known in

iussit / in f(ron)te p(edes) XV in a(gro) p(edes) XX.

Seksto Atilije je bio veteran VII. legije, koja je bila stacionirana u vojnom logoru u Tiluriju. Točno vrijeme dolaska ove legije na teritorij provincije Dalmacije nije sigurno, međutim, pretpostavlja se da je to bilo tijekom ili neposredno nakon delmatsko-panonskog ustanka 6.–9. godine. Na ovim prostorima zadržala se do oko 60. godine, kada odlazi u *Viminatium* (Ritterling 1925: kol. 1665; Betz 1939: 52; Willkes 1969: 92; Zaninović 1980; 2007: 221; Maršić 2010: 74).¹

Za vrijeme pobune 42. godine usmjerene protiv cara Klaudija, vojnici VII. i XI. legije nisu se odazvali pozivu uzurpatora Skribonijana, pa ih car nagrađuje počasnom titulom *Claudia Pia Fidelis*, koja se od 42. g. javlja u titulaciji ovih legija (Wilkes 1969: 96; Cambi et al. 2007: 8). Kako u naslovu legije Seksta Atilija, veterana VII. legije, nema te počasne oznake *CPF*, natpis se može datirati prije 42. godine, odnosno u prvu polovinu prvog stoljeća. Za točniju dataciju poslužiti će podatak koji nam potvrđuje da je prvi val otpuštanja veterana iz ovih legija, nakon čega slijedi i njihovo naseljavanje centuriranih posjeda provincije Dalmacije, bio u vrijeme početka Tiberijeve vladavine. Direktnu potvrdu ovom daju dva identična natpisa, vjerojatno s istog spomenika, pronađena na naronitanskom području, točnije na lokalitetu Zorbinovac u Ljubuškom:

[Divo] Augusto et / [T]i(berio) Caes[ar]i Aug(usti) f(ilio) Aug(usto) / sa(cr)um. / Veterani pagi Scunastic(i), / quibus colonia Naronit(ana) agros dedit (Abramić 1950: 235; *ILJug* 1963: 113).

Divo Augusto et / Ti(berio) Caesari Aug(usti) f(ilio) Aug(usto) / sacrum. / Veterani pagi Scunast(ici) / quibus colon(ia) Naronit(ana) / agros dedit (Abramić 1950: 236; *ILJug* 1963: 114).

Njih Augustu i Tiberiju posvećuju veterani koji nakon otpusta iz vojske naseljavaju naronitansko područje. Prema natpisnom tekstu vidimo da je proces otpuštanja veterana i dodjele posjeda započeo za vrijeme cara Augusta, a dovršen za Tiberija (Alföldy 1964: 167–179). To dokazuje i posveta *divo Augusto*, koja se na natpisima javlja nakon smrti cara (Matijašić 2002: 132). Dio veterana otpuštenih u tom prvom valu naseljava naronitansko područje, međutim dio njih naseljava i druga područja provincije Dalmacije, što potvrđuju i epigrafički spomenici s imenima tih veterana koje nalazimo u Tiluriju (*CIL* III, 13977, 2710), Saloni (Wilkes 2000: 336–337), Aseriji (*CIL* III, 9939), Roškom slapu na rijeci Krki (*CIL* III, 2817, 9885, 2818, 6418) te Jaderu (*CIL* III, 2913, 2918, 2911). Ovim se potvrđuje da je upravo tada i Seksto Atilije, otpustom iz vojske, naselio posjed na jaderskom teritoriju (Alföldy 1964: 176; Wilkes 2000: 337).

Idući val otpuštanja bio je za vrijeme Klaudija koji je tim

Asseria (Kurilić 2006: 49–51).

In order to trace the development of this family and its ties with Asseria, it is necessary to examine the already familiar inscription from lader (*CIL* III, 2913):

Sex(tus) Atilius / Sex(ti) f(ilius) Pap(iria) / veter(anus) leg(ionis) VII / domo Ticino / hic situs est / testamento / fieri iussit / in f(ron)te p(edes) XV in a(gro) p(edes) XX.

Sextus Atilius was a veteran of the Seventh Roman Legion that was stationed at the military camp in Tilurium. The exact time of the arrival of the Seventh in the territory of the province of Dalmatia is not certain, but it is assumed that it occurred during or immediately after the Delmatian-Pannonian rebellion of AD 6–9. The Seventh remained on this territory until approximately AD 60, when it left for *Viminatium* (Ritterling 1925: col. 1665; Betz 1939: 52; Willkes 1969: 92; Zaninović 1980; 2007: 221; Maršić 2010: 74).¹

During the rebellion of AD 42 against the Emperor Claudius, soldiers of the Seventh and Eleventh legions did not follow the call of the usurper Scribonianus. Consequently, the Emperor awarded them with the honorary title *Claudia Pia Fidelis*, which after 42 appears in the titulature of the two legions (Wilkes 1969: 96; Cambi et al. 2007: 8). As there is no honorary title *CPF* in the titulature of the legion of Sextus Atilius, a Seventh Legion veteran, the inscription could date back to before 42, i.e. the first half of the first century. For a more accurate dating, information might be used which confirms that the first wave of pensioning-off of veterans from the two legions and their consequent settlement of the centuriated land of the province of Dalmatia occurred at the beginning of Tiberius's rule. This is directly confirmed by two identical inscriptions found in the Naronitan area at the Zorbinovac site in Ljubuški:

[Divo] Augusto et / [T]i(berio) Caes[ar]i Aug(usti) f(ilio) Aug(usto) / sa(cr)um. / Veterani pagi Scunastic(i), / quibus colonia Naronit(ana) agros dedit (Abramić 1950: 235; *ILJug* 1963: 113).

Divo Augusto et / Ti(berio) Caesari Aug(usti) f(ilio) Aug(usto) / sacrum. / Veterani pagi Scunast(ici) / quibus colon(ia) Naronit(ana) / agros dedit (Abramić 1950: 236; *ILJug* 1963: 114).

The inscriptions are dedicated to Augustus and Tiberius by veterans who, after having been pensioned off from the army, settled in the Naronitan area. The inscription text suggests that the pensioning-off of the veterans and the allocation of land commenced during the reign of the Emperor Augustus and ended during that of Tiberius (Alföldy 1964: 167–179). This is supported by the dedication to *divo*

¹ M. Mirković smatra da VII. legija s prostora Dalmacije odlazi tek između 63. i 66. godine, što zaključuje na temelju krive interpretacije terminacijskog natpisa, iz vremena namjesništva Aula Ducenija Gemina, o razgraničenju između Nedita i Korinjana iz Popovića kod Benkovca (Mirković 1986: 36), na kojem se spominju centurioni Aulo Resije Maksim i Kvint Ebucije Liberal (Maršić 2010: 75). Dokaz koji potvrđuje da je zaista riječ o vojnicima XI., a ne VII. legije predstavljaju još dva kamena međaša s istovjetnim tekstom (*ILJug* 1986: 2871; *CIL* III, 9973), te još jedan terminacijski natpis postavljen između Sidrina i Aserijata, na kojem se spominje Kvint Ebutije Liberal kao centurion XI. legije (*ILJug* 1986: 2845).

¹ M. Mirković believes that the Seventh Legion left this territory between AD 63 and 66. This conclusion is based on a false interpretation of the inscription on a milestone from Popovići near Benkovac, about the territorial demarcation between Neditas and Corinienses, during the governorship of Aulus Ducenius Geminus (Mirković 1986: 36), on which are mentioned centurions Aulus Resius Maximus and Quintus Aebutius Liberalalis (Maršić 2010: 75). Evidence confirming that those centurions were soldiers of Eleventh, not Seventh, Legion are presented by another two milestones, which contain inscriptions with the same content (*ILJug* 1986: 2871; *CIL* III, 9973) and one more inscription on which is mentioned Quintus Aebutius Liberalis, who was the centurion in the Eleventh Legion and who participated in implementing territorial demarcation between Sidronos and Asseriatas (*ILJug* 1986: 2845).

Sl. 2 Stela Seksta Atilija Rufa iz Aserije, Muzejska zbirka franjevačkog samostana Visovac (snimio: I. Glavaš 2011.)

Fig. 2 Stela of Sextus Atilius Rufus of Asseria, Museum Collection of the Visovac Franciscan Monastery (photo: I. Glavaš 2011)

činom nagradio veterane VII. i XI. legije zbog nesudjelovanja u Skribonijanovoj pobuni (Suić 1955: 20; 1958: 30; Zaninović 2007: 222; Cambi 2009: 63–79) te se uz oznaku legijske titulacije ovih veterana pojavljuje počasni naslov *CPF*, čime se isključuje mogućnost da je Seksto Atilije bio otpušten iz vojske u tom drugom valu. Ako uzmemo u obzir da je ovaj veteran otpušten 14. – 15. godine, kada je najvjerojatnije odslužio dvadeset i pet godina vojničke službe (Paasch Almar 1990: 332), te vodeći računa o tome da se na nadgrobnom spomeniku ne navodi oznaka *CPF* karakteristična za VII. legiju, vrijeme smrti Seksta Atilija bilo bi prije 42. godine, najvjerojatnije u doba Tiberija.

Uz ime Seksta Atilija navodi se njegovo porijeklo (*domo Ticino*) na temelju kojeg vidimo da je on bio iz grada Ticinuma u 11. Transpadanskoj regiji Italije (Wilkes 1969: 461). Nakon otpuštanja iz vojske trajno se naseljava na jadersko područje, što je vidljivo iz činjenice da je on vlasnik grobne parcele čija je veličina utvrđena natpisnom oznakom *in f(ronte) p(edes) XV in a(gro) p(edes) XX*.

Idući natpis koji navodi gentilicij *Atilius* do sada nije objavljivan. Riječ je o ulomku rimskog nadgrobno spomenika (sl. 2), koji se nalazi u Muzejskoj zbirci franjevačkog samostana Majke od Milosti na Visovcu. Spomenik je kraj crkve sv. Duha na Aseriji pronašao fra Milan Ujević tijekom dugogodišnjeg obnašanja dužnosti župnika u Podgrađu kod Benkovca.² Sačuvao se samo dio natpisnog polja stele, čija je debljina 9 cm, a najveća širina i visina iznose 38 i 26 cm. Restitucija glasi:³

Sex(tus) Ati[lius] / Sex(ti) f(ilius) Ru[fus] / [-----]

Natpis je epigrafski vrlo uredan, s pravilnim razmakom i veličinom slova od 5,5 cm. U prvom retku natpisnog polja, čija je najveća širina 38 cm, a najveća visina 26 cm, ja-

2 Zahvaljujemo se ovom prilikom fra Milanu Ujeviću na podacima i dopuštenju za objavu ovog natpisa. Zahvalnost dugujemo i fra Mati Gveriću, gvardijanu samostana Majke od Milosti na Visovcu.

3 Restituciju natpisa donosimo u nominativu, zbog toga što nedostaje dio teksta na temelju kojeg bismo mogli odrediti točan padež.

Augusto, Augustus the Divine, by which he was proclaimed divine and classified amongst the gods, which appears in inscriptions after the emperor's death (Matijašić 2002: 132). A part of the veterans dismissed in the first wave settled in the Naronitan area, but others populated other regions of the province of Dalmatia, as confirmed by epigraphic monuments with the names of such veterans found in Tilurium (*CIL* III, 13977, 2710), Salona (Wilkes 2000: 336–337), Asseria (*CIL* III, 9939), Roški Slap on the River Krka (*CIL* III, 2817, 9885, 2818, 6418) and Iader (*CIL* III 2913, 2918, 2911). This confirms that at precisely this time Sextus Atilius, on having left the army, settled on a property in the Iader territory (Alföldy 1964: 176; Wilkes 2000: 337).

The next wave of pensioning-off occurred during the reign of Claudius, who by this act rewarded the veterans of the Seventh and Eleventh Legions for not taking part in the Scribonianus rebellion (Suić 1955: 20; 1958: 30; Zaninović 2007: 222; Cambi 2009: 63–79). As a result, the honorary title *CPF* appeared alongside each legion's symbol, which excludes the possibility that Sextus Atilius had been pensioned off in the second wave. Bearing in mind that this veteran left the army in AD 14–15, probably after twenty-five years of military service (Paasch Almar 1990: 332), and considering the fact that the tombstone does not bear the abbreviation *CPF*, typical of the Seventh, the time of Sextus Atilius's death must have been before AD 42, most probably during Tiberius's reign.

Along with the name Sextus Atilius, his origin is also stated (*domo Ticino*), suggesting that he originated from the town of Ticinum in the eleventh Roman Province of Italy – Transpadania (Wilkes 1969: 461). After leaving the military, he permanently settled in the area of Iader, as suggested by the fact that he was the owner of a grave plot, the size of which is defined by the inscription figures *in f(ronte) p(edes) XV in a(gro) p(edes) XX*.

The following inscription, which suggests the *gentilicium Atilius*, has not been published yet. It is a fragment of a Roman tombstone (Fig. 2) which is part of the Museum Collection of the Franciscan Monastery of Our Lady of Mercy on Visovac. The monument was found near the Church of the Holy Spirit in Asseria by Pater Milan Ujević during his many years of duty as a priest in Podgrađe near Benkovac.² Only the inscription field of the stela has been preserved. It is 9 cm thick, 38 cm at its widest point and 26 cm at its highest. The restitution reads:³

Sex(tus) Ati[lius] / Sex(ti) f(ilius) Ru[fus] / [-----]

The inscription is epigraphically very orderly, with regular spacing and lettering of 5.5 cm. In the first line of the inscription field, which at its widest is 38 cm, and at its highest 26 cm, the praenomen and the three initial letters of the nomen *Atilius* can clearly be seen. This was known all over the Roman province of Dalmatia and borne by Italics (Alföldy

2 On this occasion, we would like to thank Pater Milan Ujević for the data and for his approval for publishing the inscription. Our gratitude also goes to Pater Mate Gverić, the guardian of the Monastery of Our Lady of Mercy on Visovac.

3 The reconstruction of the inscription is in the nominative case, as that part of the text on the basis of which we could determine the exact case is missing.

Sl. 3 Natpis Publija Atilija Ebutijana iz Aserije (Liebl, Wilberg 2006: 233)

Fig. 3 *Publius Atilius Aebutianus Inscription of Asseria* (Liebl, Wilberg 2006: 233)

sno se vidi prenamen te tri početna slova gentilicija *Atilius*, koji je poznat diljem rimske provincije Dalmacije, a njegovi nositelji su Italici (Alföldy 1969: 63). U idućem retku, koji je oštećeniji od prethodnog, naznačena je filijacija, koju bez problema možemo dešifrirati kao *Sex(ti) f(iilius)*. Drugi redak sačuvao je i dio kognomena, odnosno jasno se vidi početno slovo 'R' te dio haste idućeg slova 'V'. Na temelju ta dva početna slova i pravilnog rasporeda slova, sve upućuje na to, da je kognomen ove osobe *Rufus*, a ne primjerice njegova inačica *Rufinius*. Iako su i jedan i drugi kognomen rasprostranjeni diljem Carstva, pa tako i u rimskoj provinciji Dalmaciji (Alföldy 1969: 283–284), zbog pravilnosti natpisa i podudarnosti u položaju slova prvog i drugog retka, koja su pravilno raspoređena jedna ispod drugih, epigrafski bolje odgovara kognomen *Rufus*.

Zanimljivost ovog natpisa je u imenovanju Seksta Atilija Rufa. Njegov prenamen i gentilicij isti su kao i kod osobe na natpisu iz Jadera. Prema oznaci filijacije vidi se da je Sekst Atilije iz Aserije također bio sin nekog Seksta Atilija.

Poznato je da strukturu stanovništva Aserije, osim domorodačkih obitelji koje se vrlo rano romaniziraju, čine i doseljene italske porodice (Medini 1974: 41, bilj. 61; Glavičić 2003: 429–434). Potvrđeno je da su neke od takvih obitelji bile iz Jadera te da su imale svoje predstavnike u Aseriji, koji se na taj teritorij doseljavaju iz različitih osobnih, gospodarskih, trgovačkih ili kakvih drugih razloga (Alföldy 1965: 85). Na temelju ovih saznanja te povezanosti u imenovanju, ne može se odbaciti vjerojatnost da su osobe zabilježene na ova dva spomenika bile u nekom rodbinskom odnosu. Odnosno, moguće je da je veteran Seksto Atilije bio prvi predstavnik i začetnik obitelji Atilija u Jaderu, koji se nakon odsluženja vojnog roka i časnog otpusta iz VII. legije trajno naseljava na jaderski teritorij gdje je i pokopan. Seksto

1969: 63). In the next line, which is more damaged than the preceding one, the filiation is given, which can easily be decoded as *Sex(ti) f(iilius)*. Part of the cognomen is also preserved on the second line, i.e. the initial letter 'R', and a part of the arm (*hasta*) of the following letter 'V'. The two initial letters and the proper order of letters suggest the cognomen *Rufus*, and not, for example, its variant *Rufinius*. Although both cognomina are distributed all over the Empire, and accordingly also in the Roman province of Dalmatia (Alföldy 1969: 283–284), due to the inscription's regularity and the correlation of the position of letters in the first and second lines, which are regularly arranged one beneath the other, the cognomen *Rufus* seems epigraphically more appropriate.

An interesting peculiarity of the inscription is the very name Sextus Atilius Rufus. The praenomen and nomen are the same as that of the person from the lader inscription. From the filiation marker, it is evident that Sextus Atilius of Asseria was also the son of a Sextus Atilius.

It is known that the structure of Asseria's population, along with autochthonous families that had been romanised at a very early stage, also comprised newcomer Italic families (Medini 1974: 41, n. 61; Glavičić 2003: 429–434). It has been confirmed that some of the families originated from lader but had representatives in Asseria who had moved to this territory for various personal, economic, trade or other reasons (Alföldy 1965: 85). These facts, as well as the connections between the names, suggest the possibility that the persons mentioned on the two tombstones were related. More precisely, it is possible that the veteran Sextus Atilius was the first representative and founder of the Atilii family in lader, who after having served in the military and having been honourably discharged from the Seventh Legion settled permanently on lader territory, where he was also buried. Sextus Atilius Rufus could have been a descendant who moved to Asseria, driven by a personal reason unknown to us. He could have lived in the area until his death, as documented by the tombstone. The epigraphic characteristics and the onomastic analysis of the inscription, which documents the existence of the *tria nomina* form of naming a person, suggest the newly found inscription dates back to the 1st century.⁴ The dating, but also the filiation marker, from which it is evident that the father's name is also Sextus Atilius, leave room for the possibility that a son of the veteran from lader may have been mentioned on the inscription from Asseria. If this really is the case, the Asserian inscription can be more precisely dated to the Flavian period.

In Beli on the island of Cres, an inscription has been found suggesting the existence of another person called *Sextus Atilius* (CIL III, 10147):

[?] Atilius Pudens) / [A]tiliae Sex(ti) f(iiliae) / [Qua]rtae coniugi / [a]nn(orum) XXV / [Atili?]a Sex(ti) f(iilia) Clesta / [?] At

4 The inscription was written in majuscule with regularly arranged and spaced letters, without composition mistakes. The name consisted of three parts (*tria nomina*), which is typical of the older periods, since the praenomen, having lost the function of individualising a person, ceased to appear on some inscriptions as early as the 2nd century and completely disappeared from inscriptions in the 3rd century (Paasch Almar 1990: 53; Salway 1994: 124–125; Matijašić 2002: 59).

Atilije Ruf bio bi njegov potomak koji se doselio u Aseriju iz nekog osobnog, nama nepoznatog razloga te na tom području ostaje živjeti sve do svoje smrti, što dokazuje postojanje nadgrobno spomenika. S obzirom na epigrafičke karakteristike, te onomastičku analizu natpisa prema kojoj se potvrđuje postojanje troimenske forme u imenovanju osobe, novopronađeni natpis možemo datirati u 1. stoljeće.⁴ Na temelju te datacije, ali i oznake filijacije prema kojoj se jasno vidi da je ime oca također Seksto Atilije, premda na jaderskom natpisu nema spomena nasljednika ili potomaka Seksta Atilija, ne može se odbaciti mogućnost da je na natpisu iz Aserije možda ostao zabilježen sin veterana iz Jadera. Ako bi zaista bilo tako, onda se aserijatski natpis može preciznije datirati u doba Flavijevaca.

U Belom na otoku Cresu pronađen je natpis koji nam govori o postojanju još jedne osobe s imenom *Sextus Atilius* (CIL III, 10147):

[?] Atilius Pudens / [A]tiliae Sex(ti) filiae / [Qua]rtae coniugi / [a]nn(orum) XXV / [Atili?]a Sex(ti) filia Clesta / [?] Atilio Maximo filio / [an]n(orum) XI vivi f(ecerunt).

Na temelju nomena i filijacije majke može se zaključiti da je ona pripadala porodici Atilija i da je bila kćer Seksta Atilija. Nije jasan status njenog muža Atilija Pudensa koji možda nije imao rimsko građansko pravo pa ga Atilija Kvarta manumitira, što se vidi iz njegovog gentilicija koji se zadržao i u imenovanju djece. Na taj način Atilija Kvarta je mogla ozakoniti vezu s mužem, kako bi omogućila svojoj djeci da dođu pod *patria potestas* oca, a ne postala *spuri filii*. U slučajevima, kakav je možda i ovaj, kada majka ima rimsko građansko pravo, a otac ne, djeca mogu naslijediti gentilno ime majke (Paasch Almar 1990: 83–85). Ovaj natpis nam ne pruža dovoljno elemenata na temelju kojih bismo mogli povezati Atiliju Kvartu sa Sekstom Atilijem iz Jadera ili Sekstom Atilijem iz Aserije, međutim po oznaci filijacije po kojoj vidimo da je ona kćerka nekog Seksta Atilija, možemo samo nagađati da su ove tri osobe bile u nekom bližem srodstvu.

Idući je natpis sa spomenom pripadnika obitelji Atilija dobro poznat i o njemu se podosta raspravljalo u literaturi (Wilkes 1969: 215, 329; Glavičić 2002: 224; Kurilić 2006: 47–50):

P. Atilio / Aebutiano / praef(ecto) prae(torio) / c(larissimo) v(iro) patrono / [op]timo ordo / [Asseriat(ium)] / [----] (ILJug 1986: 2830)

Stanovništvo Aserije, negdje u razdoblju između 180 i 192. g. podiže spomenik svom patronu Publiju Atiliju Ebutianu (sl. 3), koji je ujedno bio i pretorijanski prefekt, ubijen za vrijeme Komodove vladavine u Kleandrovoj zavjeri (Wilkes 1969: 215, 329; Kurilić 2006: 48; Liebl, Wilberg 2006: 233).

Kognomen *Aebutianus* vrlo je rijedak (Alföldy 1969: 142; Kurilić 2006: 49) te on nastaje dodavanjem sufiksa *-ianus* na gentilno ime. Na taj način nastaju kognomeni osoba koje su bile adoptirane. Dakle, prema rimskom pravilu imenovanja osobe čiji kognomen nastaje dodavanjem sufiksa *-ianus* na gentilno ime, ukazuju na adopciju. Usvojene osobe preuzimaju prenamen i gentilicij usvojitelja, a njihov dotadašnji nomen dodavanjem sufiksa *-ianus* postaje kognomen

ilio Maximo filio) / [an]n(orum) XI vivi f(ecerunt).

The mother's nomen and filiation suggest that she belonged to the Atilii family and was the daughter of Sextus Atilius. Her husband Atilius Pudens may not have had Roman citizenship and may have been manumitted by Atilia Quarta, which is suggested by his nomen, which was also kept in the children's names. In this way, Atilia Quarta could have legalised her relationship with her husband, thus enabling her children to be under the "power of the father" (*patria potestas*) instead of becoming *spuri filii*. In such cases as this one possibly was, when the mother had Roman citizenship but the father did not, the children could inherit their mother's gens name (*nomen*) (Paasch Almar 1990: 83–85). This inscription does not offer sufficient elements to connect Atilia Quarta with Sextus Atilius of Iader or Sextus Atilius of Asseria, but the filiation marker, which suggests that she was the daughter of a Sextus Atilius, allows us to presume that the three persons were somehow closely related.

Another inscription in which a member of the Atilii family is mentioned is well-known and has been quite widely discussed in the literature (Wilkes 1969: 215, 329; Glavičić 2002: 224; Kurilić 2006: 47–50):

P. Atilio / Aebutiano / praef(ecto) prae(torio) / c(larissimo) v(iro) patrono / [op]timo ordo / [Asseriat(ium)] / [----] (ILJug 1986: 2830)

At some time in the period 180–192, the citizens of Asseria erected a monument to their patron Publius Atilius Aebutianus (Fig. 3), who was a praetorian prefect, murdered in Cleander's conspiracy during Commodus's reign (Wilkes 1969: 215, 329; Kurilić 2006: 48; Liebl, Wilberg 2006: 233).

The cognomen *Aebutianus* is very rare (Alföldy 1969: 142; Kurilić 2006: 49) and was created by adding the suffix *-ianus* to the *nomen gentilicium*. This is how adopted persons' cognomina were formed. Hence, according to Roman naming conventions, cognomina created by adding the suffix *-ianus* to the *nomen gentilicium* suggest adoption. Adopted persons took on their adopter's praenomen and nomen, while their former nomen became a cognomen by adding the suffix *-ianus* (Paasch Almar 1990: 106). This case suggests that Aebutianus was a member of the Aebutii family, and that he was adopted by Publius Atilius's family. The reason for his adoption can be found in his title, which suggests that he was a praetorian prefect and had thus achieved the highest equestrian rank (Cagnat 1898: 116–117; Fedorova 1976: 258; Paasch Almar 1990: 273). A part of the monument has been broken off, and therefore only a part of the first letter's upper arm in the fifth line can be seen. We disagree with the possibility of decoding the letter as an 'E', which would correspond with the honorary title *vir egregius*, which was characteristic of the equestrian rank (Cagnat 1898: 117), because it is not accompanied by the symbol of the office of a praetorian prefect but by that of lower equestrian offices (Fedorova 1976: 258). We also disagree with the possibility that it could be title *vir eminentissimus*, which corresponds with the honorary titlature of *praefectus praetorio*, as in inscriptions it occurs in the form of the siglae *EM. V.* (Cagnat 1898: 112). In this inscription, howe-

⁴ Natpis je pisan krupnom kapitalom s pravilno poredanim i razmaknutim slovima, bez pogrešaka u pisanju. Postojanje tročlane imenske forme (*tria nomina*) karakteristika je starijih razdoblja, budući da prenamen, koji gubi funkciju individualizacije osobe, s ponekih natpisa izostaje već u 2. stoljeću, a u potpunosti nestaje s natpisa iz 3. stoljeća (Paasch Almar 1990: 53; Salway 1994: 124–125; Matijašić 2002: 59).

(Paasch Almar 1990: 106). Konkretno, na ovom se slučaju može zaključiti da je Ebutijan bio pripadnik obitelji Ebutia, a da ga je usvojila obitelj Publija Atilija. Razlog adopcije možemo potražiti u titulaciji ove osobe prema kojoj vidimo da je on bio pretorijanski prefekt, čime je dosegao najveću vitešku dužnost (Cagnat 1898: 116–117; Fedorova 1976: 258; Paasch Almar 1990: 273). Dio spomenika je otučen pa se od prvog slova u petom retku vidi samo dio gornje haste. Odbacujemo mogućnost da se to slovo dešifira kao 'E', što bi odgovaralo oznaci za počasnu titulaciju *vir egregius* koja je karakteristična za viteški stalež (Cagnat 1898: 117), zato što se ona ne javlja uz oznaku službe pretorijanskog prefekta, nego uz niže viteške dužnosti (Fedorova 1976: 258). Također, odbacujemo mogućnost da bi se moglo raditi o oznaci *vir eminentissimus*, koja odgovara počasnoj titulaciji prefekta pretorija, jer se ona na natpisima javlja u obliku sigle EM. V. (Cagnat 1898: 112), a na ovom natpisu se jasno vidi da je u pitanju samo jedno slovo. Smatramo da je u ovom slučaju riječ o slovu 'C', odnosno da se uz oznaku službe Publija Atilija Ebutijana ipak navodi počasna titulacija *vir clarissimus*, koja je neke autore, na temelju krive interpretacije, navela na to da mu pripišu senatorsku dužnost (Wilkes 1970: 546; Glavičić 2002: 224, kat. br. 93). Počasna titula *vir clarissimus* karakteristična je za senatorski stalež, međutim još u doba Antonina Pija dolazi do toga da se oznaka službe pretorijanskih prefekta združuje s konzularnim počastima pa se od tada uz oznaku službe *praefectus praetorio*, pojavljuje i titula *vir clarissimus* (*Historia Augusta, Antoninus Pius*: 127; Crook 1995: 66–67). Kao dokaz ovom navode se dva primjera na kojima su ostala zabilježena dva pretorijanska prefekta s konzularnim počastima. Riječ je o natpisu Seksta Kornelija Repentina: *Sex(to) Cornelio [Sex(ti?) f(ilio)] Quir(ina) [Repe]ntino / cl(arissimo) v(iro) p[raef(ecto)] pr[ae]t(orio) / divi Antonini Pii...*, koji je obnašao dužnost pretorijanskog prefekta oko 159. godine za vrijeme Antonina Pia (*AE* 1980: 235; Crook 1955: 161, kat. br. 123); te natpisu Tita Furija Viktorina: *[T(ito)] Furio L(uci) f(ilio) Pal(atina) Victori[no] / praef(ecto) praet(orio) Imperator[um] M(arci) Antonini / [et] L(uci) Veri Augg(ustorum) consularibus] ornam[entis] /...*, pretorijanskog prefekta od 160. do 168. godine (*CIL* V, 648 = *CIL* VI, 1937 = *CIL* XIV, 440; Crook 1955: 166, kat. br. 158). Ovi dokazi su potvrda dešifriranju titulacije kao *vir clarissimus*, a ne *vir eminentissimus*, te isključivo viteške funkcije Atilija Ebutijana. On se spominje na još jednom natpisu iz Rima gdje je zabilježen kao tribun Komodove carske garde *eqitum singularium*, što je preliminarna viteška funkcija (*CIL* VI, 3682, str. 3007 = *CIL* VI, 31154):

[Pro sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aur(eli) Commodi Aug(usti) Pii Felicis et Atili / [Aebutiani ... trib(uni) n] umeri eq(uitum) si<ng=CN>(ularium) ei(us) et / (centurionum) exerc(itatorum) / [---] Cassi Romani Ael(i) Vict(oris) / [missi honesta missione VI]ll Idus Ian[uaris] / [Fusciano II et] Silan[co(n)s(ulibus)].

Na ovom natpisu, koji je stariji od onog iz Aserije jer je Ebutijan na početku svoje karijere, vidimo da je on već bio posvojen u obitelj Atilija, koja je vjerojatno posjedovala viteški status te koja mu je možda adopcijom omogućila dovoljan imovinski cenzus kako bi mogao napredovati u viteškoj karijeri. Budući da je Ebutijanov natpis datiran pred kraj 2. stoljeća, a prema prethodno iznijetim dokazima, vidimo da je prvi pripadnik obitelji Atilija u Aseriji zabilježen već u 1. stoljeću. To je dovoljno dug vremenski period da se ova obi-

ver, it is evident that there is only one letter. We believe that in this case it was the letter 'C', i.e. that along with Publius Atilius Aebutianus's mark of office, his honorary titulature *vir clarissimus* is also given, which due to a false interpretation has led some authors to assign him the rank of senator (Wilkes 1970: 546; Glavičić 2002: 224, cat. no. 93). The honorary title *vir clarissimus* is characteristic of a senator's rank, but already in the period of Antoninus Pius the insignia of the office of praetorian prefects were combined with consular honours, so that besides the mark of office *praefectus praetorio*, the title *vir clarissimus* also appeared (*Historia Augusta, Antoninus Pius*: 127; Crook 1995: 66–67). In favour of this argument, there are two examples in which praetorian prefects are mentioned with their consular honours. These are the inscriptions mentioning Sextus Cornelius Repentinus: *Sex(to) Cornelio [Sex(ti?) f(ilio)] Quir(ina) [Repe]ntino / cl(arissimo) v(iro) p[raef(ecto)] pr[ae]t(orio) / divi Antonini Pii ...*, who held the office of praetorian prefect around 159 during the reign of Antoninus Pius (*AE* 1980: 235; Crook 1955: 161, Cat. no. 123), and Titus Furius Victorianus: *[T(ito)] Furio L(uci) f(ilio) Pal(atina) Victori[no] / praef(ecto) praet(orio) Imperator[um] M(arci) Antonini / [et] L(uci) Veri Augg(ustorum) consularibus] ornam[entis] /...*, praetorian prefect AD 160–168 (*CIL* V, 648 = *CIL* VI, 1937 = *CIL* XIV, 440; Crook 1955: 166, cat. no. 158). These arguments should not bring into question the decoding of the title as *vir clarissimus* instead of *vir eminentissimus*, and the exclusively equestrian function of Atilius Aebutianus. He is also mentioned in another inscription from Rome, where he is documented as a military tribune of Commodus's imperial horse guard, *eqitum singularium*, which was preliminarily an equestrian office (*CIL* VI, 3682, p. 3007 = *CIL* VI, 31154):

[Pro sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aur(eli) Commodi Aug(usti) Pii Felicis et Atili / [Aebutiani ... trib(uni) n] umeri eq(uitum) si<ng=CN>(ularium) ei(us) et / (centurionum) exerc(itatorum) / [---] Cassi Romani Ael(i) Vict(oris) / [missi honesta missione VI]ll Idus Ian[uaris] / [Fusciano II et] Silan[co(n)s(ulibus)].

The inscription, which is older than the one from Asseria, as Aebutianus stands at the beginning of his career, suggests that he had already been adopted by the Atilii family, who probably enjoyed equestrian status. As a result of his adoption, he was probably endowed with a sufficient proprietary census to be able to advance in his equestrian career. As Aebutianus's inscription was dated near the end of the 2nd century, and the aforementioned arguments suggest that the first member of the Atilii family in Asseria is noted as early as the 1st century, it is a long enough period for this family to have developed economically and become wealthy enough to enjoy equestrian status in the census.⁵

Before his adoption, as indicated by his cognomen, Publius Atilius Aebutianus was a member of the Aebutii family. Another member of this family is mentioned on four milestones, three of which contain inscriptions with the same content referring to the demarcation *inter Neditas et Corinenses* (*ILJug* 1986: 2871; *CIL* III, 2883 = *ILJug* 1986: 2879; *CIL*

5 A. Kurilić points to the fact that some Asserian families held equestrian or even senatorial offices (Kurilić 2006: 7–72).

telj gospodarski razvije i da postane dovoljno imućna kako bi svojim cenzusom omogućila sebi viteški status.⁵

Prije adopcije, na što ukazuje njegov kognomen, Publije Atilije Ebutijan bio je pripadnik obitelji Ebutija. Spomen još jednog pripadnika te obitelji zabilježen je na četiri kamena međaša, od čega tri spomenika sadrže natpis istovjetnog sadržaja koji govori o razgraničenju *inter Neditas et Corinenses* (*ILJug* 1986: 2871; *CIL III*, 2883 = *ILJug* 1986: 2879; *CIL III*, 9973), a četvrti govori o razgraničenju *inter Sidronos et Asseriatas* (*ILJug* 1986: 2845). Sva četiri natpisa zabilježila su ime jedne te iste osobe (Kurilić 2006: 49, bilj. 187). Riječ je o Q. Ebutiju Liberalu koji je bio *hastatus posterior* I. kohorte u XI. legiji *CPF* te koji je u doba Neronove vladavine, točnije za vrijeme namjesništva Aula Ducenija Gemina, sudjelovao u provedbi teritorijalnog razgraničenja među domorodačkim općinama (Čače 2003: 21–22, kat. br. 2). Ebutije Liberal je bio italskog porijekla (Alföldy 1969: 54, 229), što ne isključuje mogućnost da je ova osoba nakon odsluženja vojnog roka mogla ostati negdje na teritoriju Aserije te kao takva biti začetnik obitelji Ebutija. Međutim, u Tivoliju je pronađen natpis iz 1. stoljeća na kojem se spominje važan predstavnik viteškog staleža, *Ti. Claudius Ti. f. Qui. Liberalis Aebutianus* (*CIL XIV*, 4239; Kurilić 2006: 50). Na temelju analize njegovog imenovanja zaključuje se da je riječ o Ebutiju Liberalu koji je bio posinjen u obitelj Klaudija. Kurilić ističe mogućnost da je možda riječ o jednoj te istoj osobi kojoj je adopcija u obitelj Klaudija omogućila stupanje u viteški stalež i napredovanje kroz vitešku službu. Dalje navodi da je Klaudije Liberal mogao imati potomke koji su u svom imenovanju mogli zadržati kognomen *Aebutius*, aludirajući na to da bi prema tome Atilije Ebutijan možda mogao biti njegov potomak koji nema veze s aserijatskim porijeklom (Kurilić 2006: 50–51). Nama se ne čini mogućim da bi Atilije Ebutijan mogao biti potomak Klaudija Ebutijana jer takve spekulacije nemaju uporište u izvorima. Postoji mogućnost da je na natpisu *Ti(berio) Claudio Liberali / prafe(ecto) fabr(um) equo / publico filio optimo / piissimo dulcissimo / sodali desiderantissim(o) / vixit annis XVI / mensibus V diebus XXI / parentes infelicissimi* (*CIL XIV*, 3624) ostao zabilježen sin Klaudija Liberala koji je živio samo 16 godina, 5 mjeseci i 21 dan (Kurilić 2006: 50, bilj. 196). Već prema njegovom imenu *Ti. Claudius Liberalis*, dakle prema imenu mogućeg potomka u prvoj generaciji, vidimo da on nosi gentilicij *Claudius*. Ako uzmemo u obzir mogućnost da je Ebutije Liberal imao još sinova, bilo pravih ili adoptiranih, zašto bi onda stoljeće nakon toga Atilije Ebutijan zadržao kognomen svog pretka i gdje se onda “izgubilo” gentilno ime Klaudija? Dakle, s obzirom na njegov gentilicij i kognomen te napredovanje kroz vitešku službu, ipak se priklanjamo tezi da Ebutijanov kognomen nastaje, ne nasljeđem od njegovog krvno-srodničkog pretka, već uslijed adopcije u moćniju obitelj Atilija koja mu je na taj način omogućila napredovanje kroz viteške službe.⁶ Ta obitelj je mogla biti autohtona italska porodica Atilija iz Aserije.

5 A. Kurilić ističe mogućnost da su neke od aserijatskih obitelji dosegle viteške ili čak senatorske službe (Kurilić 2006: 7–72).

6 Treba spomenuti da su na natpisima zabilježene dvije osobe iz obitelji Atilija koje su obnašale senatorsku službu. To su *T. ATILIVS MAXIMUS*, prokonzul provincije Azije u doba Antonina Pia (Crook 1955: 152, kat. br. 41) i *T. ATILIVS RUFUS TITIANUS*, konzul 127. godine (Crook 1955: 152, kat. br. 42). Međutim, Atilije Ebutijan zasigurno nije adoptiran u ovu obitelj Atilija, zbog toga što bi njegov *cursus honorum* išao onda u sklopu senatorskih, a ne viteških službi.

III, 9973), and a fourth to the demarcation *inter Sidronos et Asseriatas* (*ILJug* 1986: 2845). All four inscriptions refer to the name of one and the same person (Kurilić 2006: 49, n. 187). This is Q. Aebutius Liberalis, who was the *hastatus posterior* of the First Cohort in the Eleventh Legion *CPF*, who during Nero's rule, during the governorship of *Aulus Ducenius Geminus*, participated in implementing territorial demarcation among indigenous municipalities (Čače 2003: 21–22, cat. no. 2). Aebutius Liberalis was of Italic origin (Alföldy 1969: 54, 229), which does not exclude the possibility that after having served in the military he could have stayed somewhere on the territory of Asseria, and thus founded the Aebutii family. However, a 1st century inscription has been found in Tivoli in which a prominent representative of equestrian rank, *Ti. Claudius Ti. f. Qui. Liberalis Aebutianus*, is mentioned (*CIL XIV*, 4239; Kurilić 2006: 50). An analysis of his nomenclature leads to the conclusion that this was Aebutius Liberalis, who was affiliated by the Claudii family. Kurilić points out that possibly this was one and the same person, whose adoption into the Claudii family enabled admittance to the equestrian rank and advancement in equestrian offices. In addition, she states that Claudius Liberalis might have had descendants who could have kept the cognomen *Aebutius* in their name, alluding to the possibility that Atilius Aebutianus might have been a descendant who had no connection with Asserian origins (Kurilić 2006: 50–51). To us, it does not seem possible that Atilius Aebutianus could have been a descendant of Claudius Aebutianus, since such speculations have no foundations in the sources. There is a possibility that the inscription *Ti(berio) Claudio Liberali / prafe(ecto) fabr(um) equo / publico filio optimo / piissimo dulcissimo / sodali desiderantissim(o) / vixit annis XVI / mensibus V diebus XXI / parentes infelicissimi* (*CIL XIV*, 3624) contained the name of the son of Claudius Liberalis, who lived only 16 years, 5 months and 21 days (Kurilić 2006: 50, n. 196). His name *Ti. Claudius Liberalis*, i.e. the name of a possible descendant in the first generation, suggests that he bore the nomen *Claudius*. If we consider the possibility that Aebutius Liberalis had more sons, consanguine or adopted, why would Atilius Aebutianus keep his ancestor's cognomen a century afterwards and where did Claudius's nomen disappear to? Accordingly, given his nomen and cognomen, as well as his equestrian advancement, we adhere to the thesis that Aebutianus's cognomen came into being not through inheritance from a consanguine antecedent, but through adoption into the more powerful Atilii family, which enabled him to advance in his equestrian career.⁶ The family may have been an autochthonous Italic family of the Atilii from Asseria. The very fact that he was nominated a patron by the population of Asseria suggests that it is highly possible that he could have had a more direct relationship with Asseria. Given this evidence, the possibility that these were in fact

6 It should also be mentioned that the inscriptions mention two persons from the Atilii family who held senatorial office. These were *T. ATILIVS MAXIMUS*, proconsul of the province of Asia in the reign of Antoninus Pius (Crook 1955: 152, cat. no. 41) and *T. ATILIVS RUFUS TITIANUS*, consul AD 127 (Crook 1955: 152, cat. no. 42). Atilius Aebutianus was certainly not adopted into the Atilii family, as his *cursus honorum* would then have advanced through senatorial and not equestrian offices.

Samim time što ga stanovništvo Aserije postavlja za svog patrona, govori nam da je on vrlo vjerojatno mogao imati izravniju vezu s Aserijom, a na temelju ovih dokaza ne može se olako odbaciti mogućnost da je ta veza bila upravo njegovo porijeklo. Prema tome, Ebutije Liberal je mogao biti adoptiran u obitelj Klaudija i nastaviti svoj *cursus honorum* kroz vitešku službu, no to ne znači da na teritoriju Aserije nije bilo još pripadnika ove italske porodice, čiji je potomak mogao biti Atilije Ebutijan.⁷

Na kraju možemo zaključiti da je Seksto Atilije Rufo, zabilježen na novopronađenom natpisu iz Aserije, vrlo vjerojatno bio direktan potomak veterana VII. legije, Seksta Atilija, koji je živio na području Jadera i koji je ostao zabilježen na nadgrobnom spomeniku. Razvoj ove obitelji na teritoriju Aserije započeo je prije flavijevskog perioda u kojem je nasljednik Seksta Atilija umro u Aseriji. Idući trag i potvrda postojanja ove obitelji datira u 2. stoljeće, kada je ona mogla biti jedna od moćnijih aserijatskih obitelji te koja je kao takva najvjerojatnije adoptirala Atilija Ebutijana i osigurala mu napredovanje kroz vitešku službu. Atilije Ebutijan postiže najviši viteški položaj kao pretorijanski prefekt te time postaje i jedna od najistaknutijih osoba Carstva. Zbog njegove važnosti, ali i mogućih direktnih veza s Aserijom, stanovništvo ga postavlja za svog patrona i podiže mu spomenik. Ovim radom potvrđuje se postojanje porodice Atilija na teritoriju Aserije te se upotpunjuje slika društvene strukture tog grada u antičko doba.

his origins cannot be easily dismissed. Accordingly, Aebutius Liberalis could have been adopted into the Claudii family and continued his *cursus honorum* through the equestrian offices, but this does not mean that there were no other members of the family on the territory of Asseria who Atilius Aebutianus might have been the descendent of.⁷

To conclude, Sextus Atilius Rufus, mentioned in the newly found inscription from Asseria, most probably was a direct descendent of the veteran of the Seventh Legion, Sextus Atilius, who lived in the lader area and whose name was inscribed on the tombstone. The development of this family in the territory of Asseria commenced before the Flavian period, during which Sextus Atilius's heir died in Asseria. The next trace and confirmation of the existence of the family dates to the 2nd century, when it might have been one of the more powerful Asserian families, which as such most probably adopted Atilius Aebutianus, thus ensuring him an equestrian career. Atilius Aebutianus achieved the highest equestrian office as praetorian prefect, thus entering the ranks of the most prominent figures of the Empire. Due to his importance, but also due to possible direct connections with Asseria, the population named him their patron and erected a monument to him. This paper confirms the existence of the Atilii family on the territory of Asseria, thus completing the picture of the social structure of this town in Classical Antiquity.

Prijevod / Translation
Nina Matetić Pelikan

Lektura / Proofreading

Sanjin Mihelić

7 A. Kurilić navodi da je gentilicij *Aebutius* možda ostao zabilježen kod jedne osobe s liburnskog cipusa iz Aserije: *[--]utius* (CIL III, 9947; Kurilić 1999: kat. br. 2391) te da je teoretski moguće da je taj gentilicij nosila i *[---]tia L. f(ilia) Secunda*, majka duovira s natpisa pronađenog na otoku Kornatu (ILJug 1978: 929; Kurilić 1999: kat. br. 1844).

7 A. Kurilić states that the nomen *Aebutius* may have been recorded in relation to a person on a Liburnian cippus from Asseria: *[--]utius* (CIL III, 9947; Kurilić 1999: cat. no. 2391) and that it is theoretically possible that the nomen was borne also by *[---]tia L. f(ilia) Secunda*, the mother of a duumvir according to an inscription found on the island of Kornat (ILJug 1978: 929; Kurilić 1999: cat. no. 1844).

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Abramić, M. 1950, Dva historijska natpisa iz antike Dalmacije, *Ephemeridis Instituti archaeologici Bulgarici*, 16, Ex Sertis Kazarovianis, Serdicae, 235–240.
- AE – *Anneé épigraphique*, Paris.
- Alföldy, G. 1964, Veteranendekutionen in der Provinz Dalmatien, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 13(2), Stuttgart, 167–179.
- Alföldy, G. 1965, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.
- Alföldy, G. 1969, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.
- Betz, A. 1939, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Baden bei Wien.
- Cagnat, R. 1898, *Cours d'Épigraphie Latine*, Paris.
- Cambi, N. 2009, Skribonijanova pobuna protiv Klaudija u Dalmaciji godine 42., *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, 47=505, Zagreb, 63–79.
- Cambi, N., Glavičić, M., Maršić, D., Miletić, Ž., Zaninović, J. 2007, *Rimska vojska u Burnumu / L'esercito romano a Burnum, Drniš – Šibenik – Zadar*.
- CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin.
- Crook, J. A. 1955, *Consilium principis. Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge.
- Čače, S. 2003, Aserija u antičkim pisanim izvorima / Asseria in Ancient Written Sources, *Asseria*, 1, Zadar, 7–43.
- Fedorova, E. V. 1976, *Памятние Надписи*, Moskva.
- Glavičić, M. 2002, Gradski dužnosnici na natpisima obalnog područja rimske provincije Dalmacije (neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru / unpublished PhD thesis, University of Zadar), Zadar.
- Glavičić, M. 2003, Stanovništvo Aserije, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 429–434.
- ILJug – *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana, 1963; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1978; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana, 1986.
- Kurilić, A. 2006, Vladajući sloj Aserije: magistrati i dobročinitelji, te njihove familije i obitelji / The Ruling Class of Asseria: Magistrates and Benefactors & their *Familiae* and Families, *Asseria*, 4, Zadar, 7–72.
- Kurilić, A. 1999, *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. stoljeća po Kristu: antropnimija, društveni slojevi, etničke promjene, gospodarske uloge* (neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru / unpublished PhD thesis, University of Zadar), Zadar.
- Liebel, H., Wilberg, W. 2006, Iskopavanja u Aseriji (prijevod s njemačkog / translation from German: Tomislav Krpan), *Asseria*, 4, Zadar, 203–246.
- Maršić, D. 2010, Izgubljeni salonitanski spomenici (II.) / Portretne stele vojnika VII. legije C.p.f. Gaja Lukrecija i Lucija Cezija Basa / Lost monuments of Salona (II) / Portrait stelae of two soldiers of Legio VII C.p.f., Gaius Lucretius and Lucius Caesius Bassus, *Vjesnik*, 103, Split, 63–80.
- Matijašić, R. 2002, *Uvod u latinsku epigrafiju*, Pula.
- Medini, J. 1974, Ordines decurionum Liburniae, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 12 (5), (1973/74), 27–57.
- Miletić, Ž. 2003, Territorium Asseriae, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 409–416.
- Mirković, M. 1986, *Inscriptionis de la Mesie Superieure II. Viminacium et Magnum*, Beograd.
- Paasch Almar, K. 1990, *Inscriptiones Latinae. Eine illustrierte Einführung in die lateinische Epigraphik*, Viborg.
- Ritterling, E. 1925, Legio, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 12, Stuttgart, 1457–1464.
- Salway, B. 1994, What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700, *The Journal of Roman Studies*, 84, London, 124–145.
- Suić, M. 1955, Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, *Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 1, Zadar, 1–36.
- Suić, M. 1958, Novija arheološko-topografska istraživanja antičkog Jadera, *Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2, (1956/57), 13–50.
- Wilkes, J. J. 1969, *Dalmatia*, London.
- Wilkes, J. 1970, Equestrian Rank in Dalmatia under the Principate, *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata*, Zagreb, 529–551.
- Wilkes, J. J. 2000, Army and Society in Roman Dalmatia, in: Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit, Alföldy G., Dobson B., Eck W. (eds.), Stuttgart, 327–343.
- Zaninović, M. 1980, Vojni značaj Tilurija u antici, in: *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Sinj, 3.–6. lipnja, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 8, Split, 65–75.
- Zaninović, M. 2007, *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik.

IZVORI / SOURCES

Scriptores Historiae Augustae – *The Scriptores Historiae Augustae, The Loeb Classical Library*, vol. 1., Harvard University Press, London – New York, 1922.